

PÉNTEK IMRE

Bence Lajos: Füst a hegyen

MNMI, 2022

A nemzetiségi irodalmak száz év után is újra és újra megélednek, alkotóik megtalálják az utat az anyaország fórumaihoz, s létrejön az, amit egységes magyar irodalomnak nevezünk. Ráadásul mindig akadnak kiemelkedő tehetségek ezekben a kisebb műhelyekben, akik hozzáadják műveiket a Nagy Egészhez. És egymás után születnek a monográfiák is, a feldolgozás megindult, ami a miénk, annak itt van a helye a folytonosság lapjain. Bence Lajosról jut eszembe mindez, aki immár majd ötven éve szolgálja a szlovéniai, muravidéki magyarság irodalmát. Nemcsak szolgálja, teremti is.

Tizennégy kötete jelent meg, ebben vannak műfordítások is, hiszen a József Attila-díj mellett megkapta a Balassi-kardot is. És 2022-ben megjelent Bakonyi István tollából az *Arcképvázlat Bence Lajosról* című kismonográfia a Magyar Napló kiadásában. Volt egy korábbi időszak, amikor úgy éreztük, ez az igényes, több műfajú életmű nem kapja meg a kellő figyelmet, elismerést, de most úgy láthatjuk, az értékelés utolérte önmagát, tán még egy hazai kiadású kötet hiányzik, de Bence Lajos itt van, velünk, együtt vagyunk vele. A 2016-os kötet, a *Szóval vágok rendet* a szerves továbbépítés egy újabb állomása. A cím – amelyben a rend szó szerepel – korábban is előfordul Bence szókincsében. Neki is e két szó: a szabadság és rend, egymást értelmező, feltételező fogalmak. S a Terror Házát idéző versben megtalálja a helyet, ahova a csőcselék való. Bakonyi írja a kötetéről: „Van itt némileg groteszk nyelvjáték, van a költészet értelméről szóló elmélkedés, van, amikor felidézi a hajdani egyetemi diákkor elemeit... Sokkhatású költészet ez, aligha beskatulyázható.” Ő is azok közé a költők közé tartozik, akik – Szepes Hédi szerint – nem adják fel a „képviselési elvet”, magyarul: a közéletiséget, „morgolódsai” mindig a közért szólnak, valami föl nem adható igazságért. Ezért fontos számára nemzeti imánk idézése is. S így tör fel a fohász a kötet végén: „talán mégsem élünk hiába”.

A kismonográfia, az „arcképvázlat” azért is érdekes, mert az utószóban számos meg nem jelent verse is hivatkozik (*Húsvét előtti merengő, Semmiért nem jár semmi, Schumann hallgatása közben, Baudelaire nyomán szabadon*) – már ezek is jelezték,

hogy a műhelymunka nem állt le, újabb művek készülnek a nyilvánosság elé. S valóban, 2022-ben megjelent a *Füst a hegyen* című kötet a lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet kiadásában, amelynek alcíme: *Új versek*. A címet a Halász Albertnek ajánlott vers soraiból keletkezett, de ennek a kifejezésnek több, személyesebb jelentése is van. A „Füst a hegyen” azt jelzi, hogy élet van a hegyen (a zalai-lendvai dombokon), a hegyi hajlék tűzhelyébe begyűjtöttak, a gazda várja megszokott vagy távolabbról érkező vendégeit, látogatóit.

Első kötete, a *Szíves szívtelen* – Czine Mihály ajánlásával – rögtön elfoglalta helyét a magyar irodalomban. Amelyben Utassy József és József Attila egyaránt szerepet játszott, majd felfedezi Nagy László költészetét is, megérinti a posztmodern hatása, elsősorban a vajdasági fórumok izlésvilága, de lírai érzékenysége változatlan marad. Idővel felfedezi a ráolvasások mélységeit, az itthon is kallódó értékeket, s megszületik az *Írott szóval a megmaradásért* című tanulmánykötet, amely a helyi küzdelmeket ecseteli a kisebbségi sors csapdáit elkerülő. Érthető, hogy hamar rákapott a publicisztikára, elsősorban a belső kényszerek hatására, teljes vértetben, műfaji sokoldalúságában meg kell mutatkoznia. Költészete, amelyben elsősorban jambizáló szabadversek domináltak, idővel erősen megváltozott. Hangsúlyosak voltak benne az epikai elemek, a metaforákat metonímiák váltották fel. A kispróza mind erősebben – az újságírói követelménynek megfelelően – van jelen írásművészetében, és lírájában érezhető az anekdotikus formáció térnyerése is.

Ez a fajta irodalmi anekdotikusság főként portréverseiben érezhető. Néha egy-egy epizód, humoros fordulat vagy élesztő gondolat uralkodik el a szövegen. Az új kötet nyitányát rögtön két hasonló kompozíciójú vers jellemzi. Schumann zongoradarabjának „eszét vesztett hangjai” keltenek figyelmet, elűzve az üres álmodozást, és a végső megoldás: „Csönd, s újra csönd / a fehér zongorán”.

Egy másik versét a Bece-hegyen nyaraló Takáts Gyula ihlette, akivel nemcsak költőként, de borosgazdaként is jó barátságot ápolt. A *Meghal a fény, ki-hűl a remény* című vers nemcsak a borok összeha-

sonlítására adott alkalmat, de a Csú-Fu-menüettek idézésére is. A japán haiku alkalmas a „gond-koboldok” elűzésére is. Némi vita kerekedett a bort tisztán vagy manipulálva való fogyasztásáról is. A „drangalagi fény” azonban eldöntötte a vitát: a tisztaság javára. Már itt is megfigyelhető a formai beszűkülés és tartalmi kitágulás. Bence átöleli a magyar irodalmat, kezdettől napjainkig. Berzsenyi vagy Janus Pannonius éppúgy szerepel kedvencei között, mint Károlyi Amy vagy a fehérvári László Zsolt. S a kötet első felében számos portrévers található.

Két emigráns költő, Major-Zala Lajos és Máté Imre elnyeri empátiáját, s nem maradhat ki Ady, a jó barát Szunyogh Sándor sem, némi meglepetést kelthet Baudelaire idézése, de Halász Albert is a szűkebb baráti körhöz tartozik, a „nagy kiegyenlítő”, Szépfalusi István sem hiányozhat a sorból, Berzsenyi Dániel pedig különösen nagy hangsúlyt kap.

A fáklyavivők nemzedéke (magát is ide sorolja) gyakran elfelejtődik, „fáklyavivők voltunk, többre / nem futotta –”... „Nem történt semmi”... „Érjük be ennyivel, ez a fáklyavivők / Sorsa: semmiért nem jár jutalom.”

Az irodalmárokon kívül megidéztek a képzőművészek is. Elsősorban Gálics István, akinek nyomatai a kötetbe is bekerültek, vagy Németh János, a zalaegerszegi keramikus, aki agyagból fomázza műveit. S szavak helyett a Csönd mondja el örök szimfóniáját az agyagos kezekért. Felröppennek Gálics István pillangói, s ő maga is utánuk „libben”, sajnos túl korán.

Persze, nem hiányozhatnak az önarcképek sem. Az egyik a *Mi lesz?* Felteszi a kérdést: „mi lesz Uram a tájjal”, ha már ő és nemzedéke szereplői lépnek a színíró? A szokatlan hiány valakinek biztosan fájni fog. Halász Albert az ötvenedikre kap szentenciákat, „az egyre hosszabbra nyúlt sorok, magyarázatokkal / lábjegyzetekkel ellátott kusza gondok és / játékgondolák” szépítik meg a kort, a vigasztaló koccintás sem hiányozhat az ünneplésből. Ahogy végigmegy az ismerős arcképcsarnokon, végre eljut magához is (amelyben önmagát biztatja versírásra). Ráadásul ez a szerelmi fortélyba öltöztetett vallomás, amely nemcsak neki, partnerének, Sylvianak is megértő biztatás. A néhány szerelmi évődés a bájjal ki nem fogyását javasolja a hozzá forduló páciens gyógyulása érdekében. S elérkezünk a *B. D. „szárnyas idejére”* című vershez is, amely a ciklusban kiemelt helyet kap. A költő bejelenti: új időszámításba kezd. Nem hajlandó múltját elsírni. Az önkényes lázadás a múlt idővel szemben az autonómia csalthatatlan jele. Ennek érdeké-

ben csak a kerek órát méri, semmi mást. Az örökmozgó idő folyama is eltűnik a végtelen áradásban.

A kötet – amelyben nincsenek ciklusok – itt, a második részben vegyes képet mutat. A *Tündéri dívám* című vers manószzerű lényként elfogadtatja unokáját, dicséri annak bölcs, ösztönös látását, amellyel felméri a felnőttek világát.

Eljátszik a hivatali belépővel, hogyan kell az ügyfélnek igazodnia a titkárnő kegyeihez, míg össze nem jön: az „ezzel meg is volnánk”. Előkerül a régi „pajtakoncert” terve is, amely a Rolling Stonest hívná meg egy göntérházi fellépésre. A világtorné részeként erre is sor kerülhetne, s így lenne Göntérháza és Altamont testvértelepülés.

Az irodalmi kalandozás Nagyváradon sem akármilyen eset. Ady városában a kávéházi élet egykori helyszíneit keresik, ahol a nagy előd a cikkeket írta. A séta arra is alkalmas, hogy az újvidéki és felvidéki, valamint kárpátaljai kollégákkal megbeszéljék az aktuális irodalmi termést.

Bence nem feledkezik meg az összetartozás napjáról sem. Arról töprengve, mit adhatna ő ezen a jeles napon a Nagy Egészbe. Számba veszi hát maradék kincseit, az elcsatolt területeket már nem adhatja, kivéve az övét, a pásztor nélkül maradt nyáját s a letarolt határt. S a fagyos megbé-
nultság tüneteit.

Máté Imrével – aki fegyveresen küzdött az 1956-os budapesti harcokban – újból fegyvert fogna, a szabad hazáért. S szívesen elidőzne Szépfalusi Pistával, a „nagy kiegyenlítővel” a sok-sok tárgyaláson, amit a világ magyarjainak összefogása érdekében folytattak. Néhány humoros „szúnyog-vers” színesíti a kötetet, amely a vérszívó zaklatásairól ad mulatságos képet.

Ám a *Visszavonhatatlanul* című költemény egy komolyabb témát vet fel: az újratemtés képzetét. A költő szerint a régi teremtés kifáradt, megérett az idő – az Úr részéről –, hogy egy megújítással éleszse újra művét. Ahogy írja: „mi van / ha közben lankad a / kedv, lohad a láng? / Ha angyali zene / elhal-
kul ott bent, kint / megtörik a harmónia”...

Nincs válasz – mondja a szerző az első versben. Ám a *Miatyánk, ki vagy* már ennél pozitívabb, felszólítja a Teremtőt, ne írja tovább vétkeinket, ám fogjon bele az „újratemtésbe”. Ha lesz bármilyen ilyesmi, beletörődünk az „ISTENI dologba”. A *Húsvét előtti merengő* is ezt a kérdést feszegeti. A felszólítás már egészen nyíltan az Urat provokálja: „Kezdd el újratemteni / az Embert, Uram, húzz vonalat, / ne irtsd ki véglegesen, / mert még formálható...”

A még „formálható feljövők” meg kéne kímélni, hogy a végítélet ne végzetes eljövettel jelentsen, hanem örömteli megigazulást. S a végső megnyi-

latkozás imígyen szól: „Nyisd rá szemünket a megváltó / öröme és önfeltárukozásra, Uram!”

S két záró vers, ami már részmegváltást sugall: a *Mégsem volt hiába, a reformáció 500 évére* címet viseli. A lutheri–kálvini tett sikeresen megvalósult, mert egy az Isten, és „Egy legyen / Szentlélekben, / Velünk/Vele Egy-ségben, / szeretetközösségben”.

A *Diadala a szónak* – sok kétely, bizonytalankodás ellenére – mégis felülírja az eltántorulást, hisz abban: „a szöveg nem ég el, / a vers megmarad”.

S ha lesz új nemzedék, akkor a szülőföldről, magyarul szól, magának is otthon képes teremteni. S ezt a diadalt, elégtételt már nem veheti el senki a Mura-táj énekesétől. Ahogy Bakonyi István írja az *Utószóban*: „Az ilyen költemények egyértelműen a folytatás reményében születnek meg, Bence Lajos nem teszi le hát a lantot, és megvan az esélye arra, hogy mindinkább kiteljesedjen költői pályája.” Azt hiszem, igazat kell adnunk monográfusának.

BENCE ERIKA

Tompa Andrea: Sokszor nem halunk meg

Jelenkor, 2023

A cím Salamon Ernő (1912–1943) költő munkaszolgálatos naplójából származik, a napi erőltetett menetekről szóló feljegyzések között szerepel. Tompa Andrea regényére mind realisztikus, mind metaforikus jelentése érvényes: a halál egyszeri, végleges, ugyanakkor – ahogy a főhőssel, a későbbi Nagy Matild színésznővel történik csecsemő korában – sokszor mégsem következik be. A predesztináció szerint Matyinak, egy kolozsvári zsidó házaspár gyermekének is meg kellett volna halnia a holokauszt idején, de a véletleneknek köszönhetően – mert a csecsemőkre nem vonatkozott kenyérjegy, így a hatóságok nem tartották számon – megmenekül: édesanyja Erzsire, a szárazdajkára bízta.

A regényt – a főhős hivatásának megfelelően – áthatják és meghatározzák a különböző színpadi cselekmények, drámaelemzések, dramaturgiai meggondolások. A négy fejezet egymásutánja is drámai szerkezetre asszociál; akár egy sorsdrámában, Matyika/Tilda/Matild önelvesztésének és újraépítésének felvonásait képezik. Annál is inkább helytálló ez a hasonlat, mivel a felnőtté váló, majd felnőtt Tilda szerepjátékok, színdarabok révén „találja ki önmagát”.

Az első, a *Megérkezés* című rész Matyika megmenekülésének és adoptálásának története, a *Menekülés* a serdülő Tilda identitásválságának, út- és magakeresésének folyamatáról szól, a *Felkészülés* a színésznő önmegvalósítása útvesztőiről, míg a *Katasztrófa* a pályaelhagyó Matild újbóli önmagára találásának kísérleteit mutatja be. Mindezekhez a folyamatokhoz az ókori görög dráma világa képez

adekvát teret, illetve a főhős részéről csak nagy nehezen el- és befogadott holokauszt-irodalom.

Valamennyi fejezet élén egy-egy hosszabb-rövidebb, a későbbiekben elbeszéltek kimenetét megelőlegező rész áll, ami ugyan megbontja a lineáris időrendet, ugyanakkor fontos utalásokkal, összefüggésekkel, perspektívákkal gazdagítja a narratívát. Így van ez az elsőnél is, ahol a negyedoldalmi kis bevezetőben történik utalás arra vonatkozóan, hogy a gyermek első emlékei természetesen törődnek majd életének negyedik életévéig. Ebből már egyértelmű számunkra, hogy az őt oltalmazó házaspár, Erzsi és Ferenc nem lepleződik le az üldöztetések idején, mégis szikrázóan éles feszültség hatja át az elbeszélést. Állandóan ott bujkál benne ugyanis a saját és a gyermek életéért való természetes rettegés, a reális veszélyérzet és a nagyon is valószínű lebukástól való félelem, akár a kívülálló elbeszélő közvetíti felénk, akár Erzsi belső beszédére figyelünk, akár a naplójába olvasunk bele.

A férjével kiegyensúlyozott, de gyermektelen házasságban élő Erzsi többnyire romantikus regények olvasásával tölti ki szabad idejét, menekül világlukba félelmei elől, keresi a válaszokat (például Berde Mária regényeiben) az őt gyötrő kérdésekre. Mindketten egyszerű emberek, alapszintű iskolai végzettséggel rendelkeznek: Feri nehezebben ért meg hosszabb vagy bonyolultabb szövegeket (ezeket a felesége interpretálja számára), Erzsi pedig nem beszél románul, és rossz anyai/családi mintákat kapott, amit a férje és az anyósa igyekszik pótolni számára. Az egyébként unitárius Ferit a szak-

szervezeti mozgalom, Erzsit viszont katolikus vallása vezérli erkölcsi kérdésekben – legalábbis addig, amíg ki nem ábrándulnak az intézmények közvetítette ideológiákból. Leginkább azonban saját belső megérzéseikre, a józan emberi logikára és az emberiesség alapvető szabályaira támaszkodnak a zűrzavaros időkben, mint amilyen a második világháború és a zsidók üldöztetésének, a későbbi kommunista diktatúrának az ideje. Történetük legszebb tartalmi is ezek az őszinte, olykor ambivalens emberi érzések. Például rettegnek a zsidók rejtegetése miatt hirdetett statáriumtól, ugyanakkor őszinte szívvel sajnálják és ragaszkodnak is a gyermekhez. A háború után várják is Matyika édesanyja, az elhurcolt orvosnő visszatérését, mert a becsület és a humánus törvényei ezt diktálják, de a lelkiük mélyén a másik lehetőséggel is számot vetnek: hogy az övék maradhat a gyermek.

Nagyon finom jelzések érzékeltetik a napi történetek között meghúzódó rettegéseket, fokozódásukat, illetve feloldódásukat. Például azt a gyötrelmet, amit az okoz, hogy Erzsit még levegőztetni sem meri kivinni a gyereket. Ezt az állapotot mutatja be annak aprólékos leírásával is, ahogy – a zajok (mint a gyereksírás) kiszűrődésének csökkentése érdekében – takarókkal fedi be az ablakokat, vagy miképp próbálják mindenféle módszerrel (énekléssel, ringatással, játékkal) elérni, hogy a csecsemő ne sírjon; állandóan figyelik a bérház mellett működő szerelőműhelyt, ahova a megszálló katonák hordják a gépeiket javítani, félnek a postás és az özvegy szomszédasszony árulásától. Különösen feszült jelenet az egyébként barátságos postás megjelenése az ajtóban, amikor szokás szerint be szeretne menni beszélgetni Erzsithez, az asszony pedig különböző praktikákkal igyekszik megakadályozni ebben; a rendezetlen konyhára való hivatkozástól a befőtten való „lekenyerezésig”. A sok rossz bemutatása mellett apró gesztusok, kimondatlan jelzések vonatkoznak arra is az elbeszélésben, hogy nem mindenki becstelen és besúgó a közösségben. Mint később kiderül, a postás is tudja, hogy a korábban gyermektelen házaspár gyermeket nevel, mégsem lesz a feljelentőjük, miként a szomszédasszony sem, akinek temetésére majd Erzsit a kislányt is elviszi.

E történetek kontrasztját a háború utáni bírósági tárgyalások képezik, amelyekre a házaspár azért megy el, hogy megtudjanak valamit a helybeli zsidóság, köztük védencük szüleinek sorsáról. Meglehetősen kevés, illetve ellentmondásos ismereteik vannak ugyanis a holokausztról, azok is általában a szóbeszédre alapulnak. Hallottak ugyan a gettóban működő „pénzverdéről” (ahol a zsidó férfiakkól verték ki, hova rejtették értékeiket), az ül-

döntések valódi súlyára azonban csak ezeken a tárgyalásokon ébrednek rá. A legmegrázóbb tanúságot és felismeréseket számukra a zsidó asszonyok és lányok (esetenként gyereklányok) megalázásáról szóló tanúvallomások képezik; nemcsak azért, mert ezeket a „motozásokat”, ami a nők testnyílásainak átvizsgálását jelentette, olyan kegyetlenül és szakszerűtlenül hajtották végre a kirendelt bábák, hogy sokszor halálos sérüléseket okoztak, hanem mert a felelősségre vontak között ismerősük is akad. Vagyis itt döbbennek rá, hogy a háborús büntettek végrehajtására alkalmas elkövetők nem kizárólag a katonák vagy a náci köréből kerültek ki, hanem jócskán akadtak ilyenek ismerőseik között is. Kimondatlanul talán nem is egészen tudatosan konstatált ráébredést jelent számukra a saját felelősség kérdése, hiszen Erzsit, a tágabb értelemben vett társadalmi közösség tagjaihoz hasonlóan, ha nem is vettek részt a bűncselekményekben, még csak kifejezetten antiszemita érzelműek sem voltak, de igyekeztek nem tudomásul venni a történeteket, hátrítani a személyes állásfoglalás kérdését (például Erzsit nem olvassa el az újságok vonatkozó írásait, híradásait). Persze, nem valószínű, hogy sokkal többet tehettek volna az egyébként is gyakorolt együttérzésen és segítő szándékon kívül. Erzsit például megpróbál védelmezettje édesanyjának üzenetet és némi élelmiszert is bejuttatni a gettóba – Ferinek, aki ott szerelőmunkát végez, sikerül is átadnia valakinek, de hogy mi lett a sorsa küldeményüknek és címzettjének, sohasem derül ki. Épp ezért fájdalmas felismerés, hogy olyan személyek között is akad érzéketlen kápoló, sőt gonosztevő, akikre (mint az Erzsit szülőföldjéről származó bábára) korábban felnéztek vagy tisztelték őket. Szinte megmosolyogató naivitás, ahogy Erzsit a háború után „várja vissza” Matyika szüleit; józan és egyszerű életfelfogásától ugyanis igen távol áll az a gondolat, hogy zsidó polgártársaik szisztematikus népiirtás áldozataivá válhattak, s ennek elkövetői a saját nemzettársaik és ismerőseik köréből kerülhettek ki. Az meg már csak az emberi gonoszság, gyűlölet és ostobaság mindent felülmúló kiterjedését mutatja, hogy e gaztettek színhelyeül a parancsadók épp a zsinagógát jelölték ki, s hogy ebben a végrehajtók sem láttak semmi kivetnivalót, hiszen egy valódi keresztény, hívő ember nem nagyon hiheti, hogy Isten előtt ezek a tettek bármilyen módon is igazolhatók lehetnek.

Nem mellékes, hogy az olvasót is – feltehetően – e részek érintik meg leginkább, nemcsak azért, mert ezekről már nemigen lehetnek közvetlen vagy identikus tapasztalataink, hanem mert azt mutatják, hogy a holokauszttal való közösségi és szemé-

lyes számvetésnek is még mindig nagyon sok fel dolgozatlan, feltáratlan, kellőképp át nem értelmezett területe és vetülete van. (Ezzel kapcsolatban két személyes élményt szeretnék példaképp felhozni. Az egyik a saját családom holokausztra vonatkozó emlékezete, amelynek ugyancsak a motozásról szóló történet volt a „legerősebb”, „legmegrázóbb” képe. A történet idején még gyereklány édesanyám azt mesélte, abból tudta, hogy valami rettenetes történt a falubeli zsidó lányokkal és asszonyokkal, hogy saját, magyar és katolikus családjában is napokig „rémüldöztek”, sőt „sírtak az asszonyok”. Vagyis nagyjából érezték, tudták és meg is értették, hogy mi történik körülöttük annak ellenére, hogy szinte kivétel nélkül iskolázatlanok, sőt írástudatlanok voltak. A másik példa: a regénnyel kapcsolatos majdani kutatásaimhoz adtam le idegen nyelvű absztraktot, s a nyelvi lektor a javításkat követően – egyébként teljesen jószándékúan – megkérdezte, miért van, hogy „minden” mai magyar regény tematizálja a holokausztot. Hogy enélkül nem lehet irodalmat írni? Én a fentiekben kifejtettekkel érveltem, különös tekintettel a vele való szembenézés hiányosságaira. Aztán maga is megemlítette saját családjára vonatkozó traumáját: „Nagyon borzasztó, édesapám mesélte, Sz-ben hogyan hurcolták el a szomszédait a másik szomszédoknak köszönhetően...”)

A nagyregény következő fejezeteiből sem hiányoznak a társadalmi, a közösségi és a családi feszültségek, a személyes tragédiák és traumák, de az első fejezet narratívájának tömör intenzitását, hatásosságát és megjelenítőerejét egyik sem emeli arra szintre, mint amit az első részben a gyermeket rejtegető házaspár mindennapi küszködéseinek, tépelődéseinek, félelmeinek, beszélgetéseiknek, vitáiknak, veszekedéseiknek és gesztusaiknak leírása teremt, mi több, a tisztán látó, józan gondolkodású Feri és az egyszerű, de talpraesett, a világ történezeit természetes empátiára való készsége és intelligenciája révén átérző és láttató Erzsi lassan ki is íródik a történetből – halálukról egy-egy megjegyzés révén értesülünk. Erzsi belső beszédét, világot abszorbeáló képzeiteit és lelki képeit felváltják a serdülő, a felnőtté váló, majd felnőtt Tilda, illetve Nagy Matild színésznő belső vívódásainak, útkeresésének jelenetei.

A háború utáni „felszabadulás” sem hozza meg Erzsi és Feri számára a nyugalmat, hiszen nem törvényes úton került hozzájuk a gyermek, akinek polgári-értelmiségi családjára egyrészt osztályidegen a kialakult új rendszerben is, másrészt attól félnek, hogy elveszi tőlük, és nevelőotthonba viszi a hatóság. Hosszú útkeresés után (különböző magyaráza-

tokkal tanácsot kérnek ügyvédektől, hivatalnokoktól, felkeresik a zsidó hitközség irodáit) végül is Erzsi határozottsága és talpraesettsége oldja meg a helyzetet; azt hazudják az anyakönyvi hivatalban, hogy a kislány vidéken született, és a bombázásokban megsemmisültek a papírjai. A lebukástól a családot nagyon sokszor Feri józan ítélőképessége és belátása, olykor a jó emberek hallgatóságos beleegyezése, közreműködése menti meg. Amikor például a baba komolyan megbetegszik, a férfi azonnal tudja, hogy csak a lekenyerezés hallgathatja el az orvosi rendelő személyzetét, hogy ne keressék a papírjait, ezért gondolkodás nélkül odaadják minden pénzüket. Szívszorító jelenetsor, ahogy Erzsi előbb sorra felkeresi azokat az orvosi rendelőket, amelyeket egy brosúrában még a gyerek édesanyja jelölt meg számára mint megbízhatókat, de rá kell jönnie, hogy egytől egyig elhurcolták az itt dolgozó orvosokat, feltehetően már nem is élnek.

A regény második, *Menekülés* című fejezete a serdülő Tilda önkeresésének, az őt körülvevő világ és társadalmi környezet elleni – egy tinédzser részéről szinte természetesnek ható – lázadása eseményeiről, olykor szélsőséges megnyilvánulásairól szól. Legdrámaibb pillanatait a tizenhat éves lánynak a származásával való szembesülése eredményezi, amikor rá kell ébrednie, hogy családjának múltja „nem létező”, „semmi”. Ennek képi manifesztációja egy korábbi élményéből származik, amikor az osztálykirándulások során egy erdei ösvényen található fekete lyuktól kellett óvakodniuk, ám Matyika szándékosan marad le társaitól, és közelíti meg az örvényt, amelyből hideg árad, sűrű sötét és magához vonz. A serdülő lány viszont a temetőben keres magának magányos sírokat, amelyeken a névhez nem járul semmi, nincs történetük, ezért azonosulhat sorstalanságukkal. Döbbenetes, ahogy a felnőtt nő is mindennél erősebben igyekszik háritani ezt a számvetést, ahogy Szatmárnémetiben nem akarja meghallgatni a hitközségi jegyző elbeszélését a holokausztról, ahogy nem akarja kézbe venni a visszaemlékezéseket, és nem keresi a rokonait. Ez sajátos feszültséget ad a narratívának, hiszen a befogadó végig azt várna, hogy megtörténik az összegező érvényű felismerés, a színésznő mégis megtud valamit a felmenőiről, hogy szembenéz a sorsukkal. Erre azonban csak áttételes módon kerül sor, egyrészt úgy, hogy Matild legjelentősebb szerelmi kapcsolata egy holokauszt-túlélő idősebb rendező, a magát Titinek nevező Katz Bernát, akinek személyes sorsa és baráti köre – köztük több valóságos személy is, mint például a többnevű Zimra (Novák Anna/Ana Novac) – mégiscsak szembesíti ezekkel a történetekkel. Közvetett felvállalá-

sukat, a bennük való megmerítkezést és lelki feloldódást pedig egy sajátos bábszínházi előadás-jelenti számára, amelyet Rózsa Ágnes *Jövőlesők. Nürnbergi napló* című műve alapján adaptálnak színpadra.

Tompa Andrea regényírói életművét folytonosságában, darabjainak összefüggésében lehet igazán jól értelmezni. A *Sokszor nem halunk meg* narrációja korábban megjelent négy regénye közül leginkább az *Omerta* világát idézi, nem elsősorban a helyszínegyezések (így Kolozsvár tereit megjelenítő történései), hanem a belső beszéd formáit az elbeszélés legfőbb szervezőjévé tevő eljárásai révén. A 2017-es nagyregény könyvei is egy-egy szereplő lelki világának, a benne zajló gondolati tartalmaknak és folyamatoknak (olykor túlságosan is) aprólékos leírását jelentik. Valamennyi szereplőjére a tanúságtétel, a vallomás, a naplóírás révén történő dokumentálás szándéka jellemző. Az *Omerta* szerzetesnek állt és az államvédelem által meghurcolt szereplője, Eleonóra nővér reflektál is a vallomástétel gesztusára, amikor úgy kezdi beszédét: „Csak a testvérem miatt mondom el. A testvérem miatt, mert annyira kérlel. Pedig mondom neki, aki olyan elhívást kapott, mint én, az nem magáról beszélget.” Erzsí viszont eleinte azért vezet naplót, hogy a

gyermek szülei számára dokumentálja annak fejlődését, majd – anélkül, hogy ennek tudatában lenne – terápiás módszerre válik nála a (ki)írás. Megmosolyogató jelenetei írói törekvéseinek, amikor megpróbál az általa olvasott regényírók stílusában írni, majd szomorúan állapítja meg, hogy erre nincs elég tehetsége, miközben autentikus beszédmódja sokkal hitelesebb, mint bármelyik példaképéé. Nagy mesemondó Kali, az *Omerta* első női hőse is, aki ugyan – mint Erzsí is a legújabb regényben – fokozatosan kiíródik a történetből, ugyanakkor szellemisége, hatása végig érvényesül az elbeszélésben, hogy aztán a népmesekeutatók állítsanak számára emléket, adják meg e beszédmódnak a tisztességét és az örökérvényűséget a történetben. A *Sokszor nem halunk meg* tömör, részletező, realiztikus beszédmódja, talán csak azokban a részletekben válik monotonná – elsősorban a nem kifejezetten színházi érdeklődésű/dramaturgiai orientáltságú olvasók körében –, amelyekben az egyes színházi szerepek elmélyült, aprólékos, rendezői vagy színészi precizitással végigvitt elemzéseit tárja elénk, bár – tehetjük hozzá – egyetlenegyszer sem borul fel olyan mértékben a szakmai és a regénynarratíva közötti egyensúly, mint például – az *Omerta* szövegvilágán belül – a rózsanemesítő Vilmos könyvében.

NÉMETH GÉZA, Stáció II. (Stációk sorozat), 2000, akril, vászon, 90x90 cm

